

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 52
Godina XXVI
Novembar, 2021.
[str. 111-118]

© Monos 2021

Novootkriveni stećak s lokaliteta Samovine u selu Džakule (grad Gračanica)

Edin Šaković

U selu Džakule (grad Gračanica) prilikom uređenja mjesnog puta pronaden je obrađeni kameni monolit – očito srednjovjekovni stećak. Spomenik je pronaden na lokalitetu Samovine, poznatom po ranije evidentiranim arheološkim nalazima, što potvrđuje da je prostor Džakula bio naseljen i u srednjem vijeku. Sobzirom na izuzetno mali broj evidentiranih i sačuvanih stećaka na prostoru grada Gračanica i šireg područja Trebave, spomenik je od bitnoga značaja za izučavanje prošlostiovoga kraja. Stećak je ugrožen i zahtijeva hitne mjere zaštite, uključujući i eventualnu dislokaciju.

Ključne riječi: Stećak; steći; srednji vijek; Džakule; Gračanica; nalaz.

Na lokalitetu Samovine u selu Džakule nedavno jeotkriven kameni monolitčetvrtastog oblika, obrađen klesanjem – nesumnjivo srednjovjekovni stećak.

Na ovaj spomenik skrenuo nam je pažnju Fikret Ahmetbašić iz Džakula, uposlenik mjesne osnovne škole, inače etnograf-amater i pasionirani istraživač prošlosti, kulturne baštine i tradicije svog rodnoga mjesta. Na teren su, 25. januara 2020. godine, izašli mr. sc. Rusmir Djedović, stručni saradnik iz Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, te autor ovoga priloga. Tom prilikom smo, nakon pregleda lokaliteta i uvida u stanje spomenika, zabilježili podatke od samog Ahmetbašića, našeg vodiča, kao i od prolaznika – mještanina Sulejmana Kulovića. Dodatne informacije naknadno nam je saopćio Zijad Mušić, rodnom iz Džakula, koji danas živi i radi u Austriji – inače i sâm zaljubljenik u starine i zavičajnu prošlost. On je bio prisutan u selu neposredno po otkrivanju stećka, pa ga je pokušao najnužnije zaštititi, ograđivši ga upozoravajućom trakom.

ZAVIČAJ

Spomenik je otkriven prilikom radova na proširenju i uređenju mjesnog puta. Riječ je o makadamskom putu koja iz starog jezgra naselja, mahale Džakule (danas poznata i kao Gornje Džakule), vodi u pravcu zaseoka Kulovići. To je jedan od dva puta koji iz spomenute mahale silazi u polje, izlazeći na cestu u dolini Džakulske rijeke (drugi krak je onaj koji iz mahale Džakule silazi u današnji centar sela, pred džamiju i osnovnu školu).

Po informacijama mještana, navedeni kamen je prvobitno bio u padini iznad puta, u međi njive, utonuo u zemlju. Prilikom zemljanih građevinskih radova otkriven je i prevrnut – dospjevši u položaj u kome se danas nalazi.

Spomenik je sa pet strana isklesan i obrađen, dok je preostala strana – koja je očigledno bila duže vremena izložena atmosferskim utjecajima – dosta stradala, tako da ne možemo procijeniti da li je stećak bio u obliku sanduka ili sljemenjaka.

Stećak je duljine oko 175 cm, a širine oko 70 cm, dok je visina na čeonom dijelu oko 50 cm.

U padini u kojoj je stajao opisani spomenik, uočava se još jedan kamen pravilnog oblika, skoro potpuno utonuo u zemlju – uočljiv je samo jedan čošak i dio bočne strane (pogl. fotografiju u prilogu ovoga rada). Mo-

guće da se i u ovom slučaju radi o podnožju prevrnutog stećka.

*

Lokalitet Samovine inače je poznat je po starinama. Kako je svojevremeno zabilježila Milica Kosorić, pozivajući se na podatke koji su "prikupljeni u toku rekognosciranja od meštana", na tom mjestu "nalaženi su nekada ostaci zidova bez upotrebe maltera, a u neposrednoj blizini je otkriven i sud s ugljevljem."¹ Nedaleko od Samovina je i poznati lokalitet Crkvine, na kojem su se u prošlosti zapažali ostaci neke građevine – po narodnoj legendi crkve iz predosmanskog doba; navodno je, po istoj predaji, kamen s tog lokaliteta korišten i za gradnju stare džamije u Džakulama.²

U Džakulama su i brojne druge starine. Po općem narodnom predanju, prvobitna džamija u ovome selu jedna je od najstarijih u širem gračaničkom kraju. Hfz. Ibrahim ef. Mehinagić je svojevremeno zapisao da su "u starija vremena, koliko se znade na temelju postojeće tradicije", na širem području (izuzev same Gračanice, te Sokola – gdje je bila i najstarija islamska bogomolja ovoga kraja) – džamije postojale tek u selima Džakule, Donja Orahovica i Čekanići.³ Uz staru Džakulsku džamiju stajao je i nadaleko poznati šehitski mezar, kulno mjesto na koje se ostavljala sadaka. Mezar je, po predaji,

1 Milica Kosorić, *Praistorijska naselja na području Spreče*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XIII, 1980., 115, nap. 31. Tipografskom pogreškom u časopisu je ispušten dio teksta sa rečenicom na koju se autorica ovom fusnotom referira; taj tekst (VII, završni dio članka) otiskan je na posebnom, naknadno umetnutom listiću.

2 Navedeno predanje zabilježio je Fikret Ahmetbašić, u radu *Kulna mjesta na području sela Džakule* (Gračanički glasnik, god. III, br. 5, maj 1998., 73) – s pravom izražavajući sumnju u neke njegove dijelove. U tom smislu, treba napomenuti da su toponimi "Crkvina", "Crkvine", "Crkvište" i sl. općenarodni nazivi za mjesta na kojima su se zapažali ostaci starih građevina, koje je, opet, priprosta narodna svijest povezivala sa nekim starim crkvama (u ovim krajevima – "mađarskim"). Dio ovakvih lokaliteta arheološki je istražen i na nekima od njih uistinu su ustanovljeni ostaci srednjovjekovnih ili ranokršćanskih bogomolja, ali vrlo često i profanih objekata ili antičkih građevina: hramova, vila i sl. Dovoljno je prelistati *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine* (1988., tom II i III) i u ovo se uvjeriti. Kameni i drugi građevinski materijal je u vidu spolija često korišten kod izgradnje kasnijih objekata.

3 *Islamska kulturna baština Gračanice i okoline* (Prema izvještaju Odbora Islamske vjerske zajednice, odnosno kadije Ibrahim ef. Mehinagića iz 1967. godine). Priredio: Rusmir Djedović. Gračanički glasnik, god. XII., br. 25, maj 2008., 77. Stara džamija u Džakulama je više puta obnavljana, a porušena je 1964. godine, kada je započela izgradnja nove džamijske zgrade sa zidanom munarom. Zbog naraslih potreba džemata, i ona je srušena 2007. godine, nakon čega se gradi znatno veći i funkcionalniji objekt. Džamija je, inače, starinom stajala na osami – podno samih Džakula (mahale), na približno podjednako udaljenosti od Trnovaca, te Kulovića i Mehmedovića.

pripadao graditelju džamije, koji je poginuo padom s munare, nakon što je postavio alem. Radi se, inače, o motivu koji se veže uz brojna druga kulturna mjesta u BiH.⁴

Još neki lokaliteti i toponimi ukazuju na veliku starost naselja. Iznad samih Džakula i Trnovaca (danas samostalnog sela i mjesne zajednice, a nekada zaseoka i djela Džakula) veći je kompleks zemljišta zvani Vinogradine, čiji naziv podsjeća na odavno zaboravljenu tradiciju vinogradarstva. Ispod Vinogradina je i šumski kompleks Dubrave, a u blizini je i lokalitet Dovište (tt 428), staro kulturno mjesto na kome su se učile dove u prirodi. Slično dovište je postojalo i na uzvišenju Monj, između Džakula i Doborovaca.⁵

U bližoj okolini ustanovljeno je još nekoliko lokaliteta sa stećcima. U izvorišnom dijelu Džakulske rijeke, odnosno Četovilje (kako se naziva u gornjem toku), dva su takva lokaliteta – Raminac i Kamen.⁶ Na području Četovilje stećaka je bilo i u danas napuštenom naselju Ahmulje, a po kazivanjima

mještana i na par drugih mjesta (navodno su neki od njih još sačuvani).⁷ U susjednoj Gornjoj Međidi, na lokalitetu Greblje, pored starog puta koji povezuje zaseoke Imširoviće i Prokop (s njega se odvaja i put za Trnovce), nalazi se jedan osamljeni stećak – ujedno, do danas jedini otkriveni stećak sa natpisom na širem prostoru Trebave.⁸ Još jedan, u zemlju utonuo, stećak, potpuno neistražen (iako, po nekim naznakama, također sa natpisom) nalazise nepun kilometar zapadnije, u polju uz Međidku rijeku – na njivi Osinjak, između zaselaka Durakovići i Kožare.⁹

Iako svi ovi tragovi ukazuju na naseljenost ovoga područja tokom srednjega vijeka, niti jedno naselje u dolini Džakulske rijeke nije upisano u najranijim osmanskim izvorima – popisnim defterima iz XVI. i s početka XVII. vijeka. Najbliža popisana naselja bila su Varoš grada Sokola (tj. podgrađe istoimene utvrde, današnji Soko), te selo Medvedina (današnja Međida). Oba su pripadala nahiji Soko, iz čega se može zaključiti da je i pro-

4 Slično predanje se, na primjer, veže uz zagonetni mezar sa kamenim sarkofagom pored džamije u Gornjim Čekanićima (Edin Šaković, *Šeh Dedino turbe u selu Čekanići*, Gračanički glasnik, XXV, 50, 2020., 56).

5 F. Ahmetbašić, *Kulturna mjesta na području sela Džakule*, 74.

6 Ove nekropole spominje i Salih Kulenović, u radu *Prilozi za etnološku monografiju Skipovca* (Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XV, 1984., 105), ističući da se na lokalitetu Raminac nalaze tri stećka u obliku sanduka, a na lokalitetu Kamenovi jedan stećak. Terenskim obilaskom ustanovili smo da su na lokalitetu Raminac (na prijevoju između zaselaka Topalovići i Rosići, u blizini mjesnog pravoslavnog groblja) danas sačuvana tek dva stećka, koji su, zapravo, u obliku sljemenjaka, ali su prevrnuti i pomjereni. Stećak na lokalitetu Kamenovi također je u obliku sljemenjaka i prevrnut je.

7 Edin Šaković, *Srednjovjekovne nekropole na području Gračanice*, Baština sjeveroistočne Bosne, 5, 2012. (2013.), 12; također prema podacima koje je od mještana Sokola prikupio Halil Hadžić iz Gračanice, u okviru vlastitog projekta istraživanja prošlosti i baštine područja Sokola (koji su imali posjede i obradivazemljišta na području Četovilja). Inače, prostor Četovilje je tokom rata 1992.- 1995. bio pretežno "ničija zemlja", nadzirana sa otpornih tačaka na okolnim uzvišenjima, ali zato gusto zasijana minama. To danas otežava terensko istraživanje.

8 Šefik Bešlić, *Novopronađeni natpis na stečku u selu Gornjoj Međidi kod Gradačca*. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knj. XI., Tuzla 1975., 27-31. U fragmentarno sačuvanom natpisu stoji da je tu na svojoj plemenitoj zemlji sahranjen neki Dragoslav, te da su mu spomenik postavili sinovi. Na lokalitetu Greblje danas su izgrađene kuće, tako da se i stećak nalazi u dvorištu jedne od tih kuća.

9 Stećak u citiranom radu spominje Bešlić: "Kod zaseoka Durakovići, na njivi Osinjak, lijevo od ceste ka selu, nalazi se zemljom prekriven sanduk (217x73 cm), koji je prije 20 godina prevrnut. Prema obavještenju vlasnika njive Halila Durakovića i njegovih komšija, na gornjoj strani stećka (sada donja) nalazi se natpis na mađarskom jeziku. Mislim da bi trebalo organizovati i istraživanje ovoga stećka." (Š. Bešlić, *Novopronađeni natpis na stečku u selu Gornjoj Međidi*, 31, nap. 4). Nažalost, od 1975. godine – kada je Bešlić objavio spomenuti rad, u tom smislu ništa nije poduzeto. U januaru 2014. godine kolega Ago Mujkanović i autor ovoga priloga su posjetili navedeni lokalitet: na spomenutoj njivi, koja se pruža uz desnu obalu potoka, lijeve pritoke Međidke rijeke, uočili smo tek jednu pravilno isklesanu kamenu ploču, skoro potpuno utonulu u zemlju. Vjerovatno je riječ o Bešlićevom stečku.

stor između ova dva naselja ulazio u okvire spomenute nahije (upravne oblasti). U njoj se, međutim, spominju imena još nekih, očigledno napuštenih sela (kao toponimi, odnosno lokacije pojedinih čifluka i posjeda), kao i mezre (nekadašnja sela i pustoseline), od kojih su se neke možda nalazile i u dolini Četovilje, odnosno Džakulske rijeke.¹⁰

Današnji otkonim Džakule identičan je i danas postojećem gentilnom imenu raširenom po južnodinarskom prostoru, od Crne Gore preko Hercegovine do Like, pa vjerovatno je naziv ovoga naselja trag nekadašnjih migracija, odnosno prisustva navedenog roda na gračaničkom području.¹¹ Te migracije bi mogli vezati upravo za prva desetljeća osmanske vlasti.

*

Novootkriveni stećak na lokalitetu Samovine vrijedan je spomenik materijalne kulture bosanskog srednjovjekovlja – osobito vrijedan za gračanički kraj, u kome su steći više nego rijetki. Za naselje i mjesnu zajednicu Džakule još i vrijedniji: to je neposredan materijalni dokaz življenja ljudi na ovome mjestu tokom srednjega vijeka, odnosno starosti samoga sela – koje se, kako rekosmo, ne spominje u prvim osmanskim defterima, što bi na prvi pogled ukazivalo da je mlađe po postanku u odnosu na neka druga, susjedna naselja. Iz tih razloga vrijedilo bi sačuvati ovaj spomenik.

Stećak se danas nalazi odmah uz put, neposredno je ugrožen i prijeti opasnost da bude uništen. U vremenu opće devastacije kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa, nije isključeno da neko i ovaj spomenik na-

prosto ne razbije i pretvori u građevinski materijal. Koliko je samo stećaka, ali i starih nišana i drugih nadgrobnika razbijeno i završilo u nasipnom sloju mjesnih puteva... Stoga je potrebno poduzeti hitne mjere na njegovoj odgovarajućoj zaštiti.

S obzirom da se stećak već nalazi u sekundarnom položaju, u obzir dolazi dislokacija na sigurnije mjesto, na kome bi bio zaštićen, ali i dostupan javnosti. No, svakako bi trebalo arheološki ispitati ploču u međi njive iznad spomenika. Ukoliko se potvrdi pretpostavka da je riječ o podnožju stećka, trebalo bi i nju na odgovarajući način zaštititi. U tom slučaju, moglo bi se razmotriti i vraćanje stećka u prvobitni položaj (postavljanja na podnožje). Međutim, iako to nije neizvodivo, upitno je koliko bi spomenik dalje bio zaštićen, jer se radi o rubu manje, ali strme padine, u međi veće površine obradivog zemljišta, na terenu podložnom eroziji.

U slučaju dislokacije stećka, kao moguću novu lokaciju predlažemo prostrano dvorište mjesne osnovne škole, u čiji ambijent bi se stećak lijepo uklopio. O mogućnosti daljeg korištenja tog spomenika u edukativne i slične svrhe među učenicima nije potrebno ni govoriti.

SUMMARY

A NEWLY DISCOVERED STEĆAK TOMBSTONE FROM THE SAMOVINA SITE IN THE VILLAGE OF DŽAKULE (GRAČANICA)

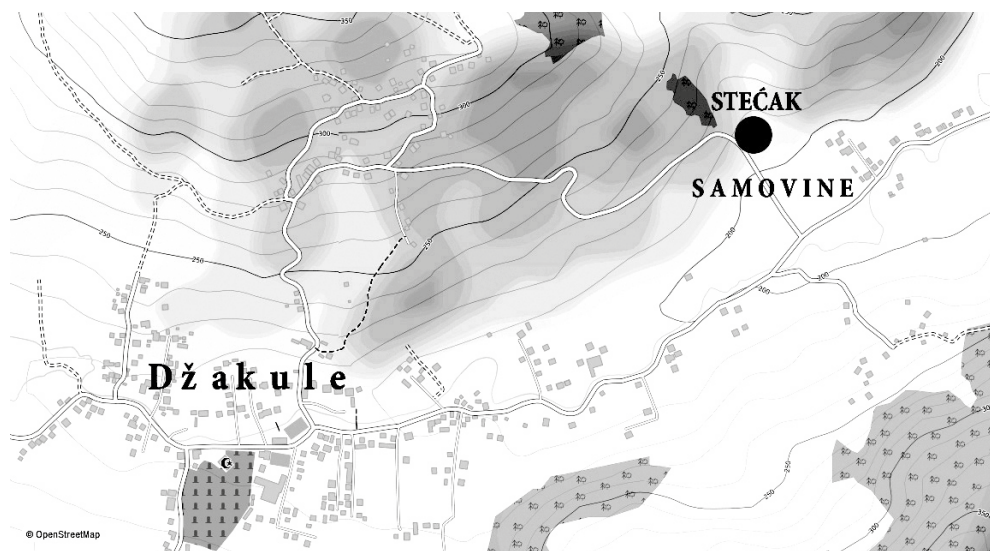
In the village of Džakule (Gračanica) during works on the local road a formed stone was found, a mono-

10 Adem Handžić, *Opširni popis nahije Sokol u Zvorničkom sandžaku iz 1548. godine*, Gračanički glasnik, X, 20, 2005., 53-77; Aladin Husić, *Gračanica i Soko u opširnom popisu Zvorničkog sandžaka iz 1604. godine*, isto, 78-111; up. Rusmir Djedović, *Urbane prilike i razvoj naselja u nahiji Sokol (Gračanica) u 16. i početkom 17. stoljeća*, isto, 112-126.

11 Prema dr. Salihu Kulenoviću (*Gračanica i okolina. Antropogeografske i etnološke odlike*, Tuzla: Muzej istočne Bosne – Gračanica: Grin, 1994., 256), naziv sela Džakule je "*pluralia tantum apelativa prezimena Džakula*". Fikret Ahmetbašić je od jednog starijeg mještana zabilježio pripovijest da su Džakule navodno osnovali doseljenici iz grada Đakova u Slavoniji – koji su, štaviše, nosili nekakve džakove sa sobom, pa su tako, spustivši ih na zemlju na mjestu današnjih Džakula, dali i ime budućem selu. Naravno, tu se radi o sasvim uprošćenom i naivnom narodnom pokušaju da se fonetskom sličnošću objasni nastanak imena sela, što i Ahmetbašić s pravom primjećuje.

lith, apparently a medieval stećak. The monument was found at the Samovine site, known and previously recorded as an archeological site, which confirms that the Džakule area was inhabited during the Middle ages. Given the extremely small number of recorded and preserved stećak tombstones in

the Gračanica city area and the wider Trebava area, the monument is essential for the study of the past of this area. The stećak is endangered and requires urgent protective measures, including an eventual dislocation.



Lokacija novootkrivenog stećka u Džakulama



Stećak na lokalitetu Samovine (januar 2020.)



Prevrnuti stećak: pogled na dno i bočne strane



Fikret Ahmetbašić (lijevo) pored stećka, u razgovoru s mještanimom Suljom Kulovićem



Stečak, današnje stanje (snimio: Ago Mujkanović)



Obrađena četvrtasta kamena ploča - podnožje stečka?

